

Asia

Komission tiedonanto: Oikeusvaltiokertomus 2021 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa

Kokous

U/E/UTP-tunnus

E 17/2019 vp

Käsittelyvaihe ja jatkokäsittelyn aikataulu

Komission 20.7.2021 antama tiedonanto ”Oikeusvaltiokertomus 2021 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa” (COM(2021) 700 final) sisältää komission toisen vuosittaisen oikeusvaltiokertomuksen. Kertomuksessa esitetään yhteenveto jäsenvaltioiden oikeusvaltiotilanteesta ja EU:n tasolla tapahtuneesta merkittävästä kehityksestä sekä kertomuksen 27 maakohtaisessa luvussa arviointi kustakin jäsenvaltiosta.

Kertomuksen yleisestä osasta on tarkoitus keskustella lokakuun yleisten asioiden neuvoston kokouksessa ja marraskuun kokouksessa jatkaa keskustelua kertomuksen maakohtaisista luvuista, käyden tämä keskustelu viiden jäsenvaltion osalta. Joulukuun oikeus- ja sisäasioiden neuvostossa on tarkoitus keskustella oikeusvaltiokehityksestä oikeusalalla.

Komission oikeusvaltiokertomus on osa EU:n laajempia pyrkimyksiä vahvistaa EU:n yhteisiä arvoja.

Suomen kanta

Valtioneuvoston EU-politiikkaa koskevan selonteon mukaisesti Suomi on aktiivinen demokratiaa, oikeusvaltioperiaatetta sekä perus- ja ihmisoikeuksia koskevissa asioissa.

Demokratia, oikeusvaltioperiaate sekä perus- ja ihmisoikeudet ovat unionin kaiken toiminnan perusta. Ne on huomioitava kaikessa EU:n ja jäsenvaltioiden toiminnassa. Suomi jatkaa vaikuttamista sen puolesta, että EU:n yhteisistä arvoista pidetään unionissa tiukasti kiinni.

Toimia oikeusvaltion vahvistamiseksi on jatkettava. EU:n oikeusvaltiovälineitä tulee kehittää edelleen ja niiden tulee olla tarkoituksensa mukaisessa käytössä. Komissiolla on keskeinen rooli EU:n oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen varmistamisessa, ja on tärkeää, että komissio käyttää välineitään aktiivisesti. EU:n oikeusvaltiovälineet tulee nähdä toisiaan täydentävinä ja etsiä niiden välisiä synergiaetuja. Suomi korostaa erityisesti sellaisten toimien merkitystä, joilla voidaan ennaltaehkäistä oikeusvaltioperiaatteeseen liittyviä ongelmia.

Oikeusvaltioperiaatetta koskevan komission vuosittaisen tarkastelukierroksen ja siihen liittyvän oikeusvaltiokertomuksen ansiosta toimintaa voidaan järkevöittää ja tehostaa

sekä vaihtaa jäsenvaltioiden kesken parhaita käytäntöjä. Suomi pitää hyvänä komission tavoitetta yleisen kehityksen luomisesta yhteistyölle ja vuoropuhelulle jäsenvaltioissa oikeusvaltiokehitykseen liittyvien tietojen keräämistä hyödyntäen.

Kaikkia jäsenvaltioita koskeva, niitä puolueettomasti ja yhdenmukaisesti kohteleva ja näyttöön perustuva kattava oikeusvaltiokertomus antaa vankan tietopohjan jäsenvaltioiden oikeusvaltiotilanteen arvioinnille. On myönteistä, että kertomuksen mukaan jäsenvaltioissa on nähtävissä paljon positiivista kehitystä, mutta samalla huolta herättää, ettei eräiden jäsenvaltioiden oikeusvaltiopuutteissa ole tapahtunut parannusta.

Myös neuvostolla on keskeinen rooli oikeusvaltioperiaatteen lujittamisessa. On tärkeää, että neuvosto hyödyntää komission tarkastelukierrosta ja oikeusvaltiokertomusta ja että kertomus toimii jatkossakin neuvoston vuosittaisen oikeusvaltiovuoropuhelun pohjana. Myös sektorineuvostot, kuten oikeus- ja sisäasioiden neuvosto, voivat hyödyntää kertomusta esimerkiksi keskustelemalla oikeusalan parhaista käytännöistä. Kertomus tarjoaa puitteita keskustelulle oikeusvaltioperiaatteen ja muiden yhteisten arvojen kunnioittamisessa ilmenevistä yleisistä kehityssuunnista EU:ssa, tähän liittyvistä muutoksista, haasteista ja niihin vastaamiseen liittyvistä parhaista käytännöistä. Keskustelun perustuminen objektiivisuuteen, syrjimättömyyteen ja kaikkien jäsenvaltioiden yhdenvertaiseen kohteluun sekä puolueettomaan ja näyttöön perustuvaan lähestymistapaan on keskeistä. Kertomus mahdollistaa myös yksittäisissä jäsenvaltioissa havaittuja oikeusvaltion kehityssuuntia koskevan yksilöidyn keskustelun.

Pääasiallinen sisältö

Komission oikeusvaltiotoimet ja tiedonanto oikeusvaltioperiaatteen lujittamisesta unionissa

Komissio on vastuussa sen valvomisesta, että EU:n perussopimuksia ja niiden nojalla hyväksytyjä toimia noudatetaan. Komissio on ollut aktiivinen oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen lujittamista koskevassa työssä. Komissio on tehnyt tätä työtä laaja-alaisesti ja useita toisiaan täydentäviä välineitä käyttäen.

Komission antamassa tiedonannossa oikeusvaltioperiaatteen lujittamisesta unionissa (17.7.2019, COM(2019) 343 final) esitettiin periaatteen vahvistamiseen tähtääviä toimia, joita on kuvattu tarkemmin selvityksessä EJ 17/2019 vp. Komissio syventää oikeusvaltioperiaatteeseen liittyvän kehityksen seurantaan jäsenvaltioissa toteuttamalla oikeusvaltioperiaatetta koskevan tarkastelukierroksen, jonka osana se julkaisee vuosittain oikeusvaltiokertomuksen. Komission 30.9.2020 antama tiedonanto ”Oikeusvaltiokertomus 2020 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa” (COM(2020) 580 final) sisälsi komission ensimmäisen vuosittaisen oikeusvaltiokertomuksen (EJ 19/2020 vp).

Komission tiedonanto oikeusvaltiokertomuksesta 2021

Tiedonantoon ”Oikeusvaltiokertomus 2021 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa” sisältyvässä toisessa vuosittaisessa oikeusvaltiokertomuksessa komissio esittää yhteenvedon jäsenvaltioiden tilanteesta ja EU:n tasolla tapahtuneesta merkittävästä kehityksestä. Kertomuksessa tarkastellaan covid-19-pandemian vaikutuksia ja siihen liittyviä haasteita. Pandemia on osoittanut kansallisten järjestelmien yleisen vahvuuden, mutta toisaalta paljastanut useita aloja, joilla oikeusvaltioon on kohdistunut paineita. Oikeusvaltioperiaate on tärkeä osa kriisivalmiutta. Kertomuksessa on esitetty myönteisiä kehityssuuntauksia, joissa on puututtu haasteisiin. Toisaalta on tuotu esiin tapauksia,

joissa toisinaan vakavatkin haasteet ja huolenaiheet ovat edelleen ratkaisematta tai ovat jopa lisääntyneet. Kertomuksen 27 maakohtaisessa luvussa analysoidaan vuoden 2020 kertomuksen jälkeen tapahtunutta kehitystä ja toimia. Kertomuksessa ja maakohtaisissa luvuissa keskitytään neljään osa-alueeseen: oikeuslaitos, korruptiontorjuntakehys, tiedotusvälineiden moniarvoisuus sekä hallintojärjestelmän osien keskinäinen valvontajärjestelmä.

Kertomus on laadittu yhteistyössä jäsenvaltioiden kanssa, ja se perustuu erilaisiin kansallisiin, EU:n, kansainvälisiin ja muihin lähteisiin. Kaikki jäsenvaltiot osallistuivat kertomuksen laatimiseen toimittamalla kirjalliset kannanotonsa ja osallistumalla maaliskuun 2021 järjestettyihin maavierailuihin. Lisäksi toteutettiin kohdennettu sidosryhmien, muun muassa kansalaisyhteiskunnan edustajien, Euroopan neuvoston, EU:n perusoikeusviraston ja YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston, kuuleminen. Ennen kertomuksen julkaisemista jäsenvaltioille annettiin tilaisuus päivittää maakohtaisten lukujen faktatietoja. Maakohtaiset luvut perustuvat laadulliseen arvioon, jonka komissio on laatinut itsenäisesti. Arvioinnissa tuodaan esiin sekä haasteita että myönteisiä näkökohtia, kuten hyviä käytäntöjä. Johdonmukainen ja tasapuolinen lähestymistapa on varmistettu soveltamalla kaikissa jäsenvaltioissa samaa menetelmää ja tarkastelemalla samoja aiheita.

Covid-19-pandemia ja oikeusvaltioperiaate

Komissio on seurannut kehitystä kaikissa jäsenvaltioissa, ja maakohtaisissa luvuissa se analysoi toteutettuja poikkeuksellisia toimenpiteitä ja niiden vaikutusta oikeusvaltioon. Seurannan perusteella kansalliset järjestelmät ovat osoittautuneet huomattavan kestäviksi.

Oikeuslaitokset

Vuoden 2020 oikeusvaltiokertomuksen mukaan useissa jäsenvaltioissa laadittiin toimenpiteitä, joilla pyrittiin vahvistamaan oikeuslaitoksen riippumattomuutta ja vähentämään lainsäädäntö- ja toimeenpanovallan vaikutusta oikeuslaitoksessa. Oikeuslaitoksen uudistusten toteuttamista on jatkettu lähes kaikissa jäsenvaltioissa.

Oikeuslaitoksen riippumattomuuteen liittyy erilaisia huolenaiheita, joiden laajuus ja vakavuusaste vaihtelevat. Joissakin jäsenvaltioissa asiaan liittyy entistä vakavampia rakenteellisia ongelmia. Joissakin jäsenvaltioissa uudistuksilla on pyritty heikentämään oikeuslaitoksen riippumattomuutta koskevia takeita samalla kun toimeenpano- ja lainsäädäntövallan vaikutus oikeuslaitoksen toimintaan on lisääntynyt. Komissio nostaa kertomuksessaan esille etenkin Puolan ja Unkarin uudistukset.

Covid-19-pandemia on vaikuttanut kansallisten oikeuslaitosten ja tuomioistuinten toimintaan. Vaikka jäsenvaltiot ja oikeusviranomaiset ovat toteuttaneet toimenpiteitä auttaakseen oikeuslaitoksia sopeutumaan, tilanne on tuonut esiin niiden häiriöalttiuden hätätilanteessa. Oikeuslaitosten toiminta on ollut sujuvampaa ja ruuhkautumisen riski pienempi jäsenvaltioissa, joissa digitalisaatioaste oli jo korkea ja asianmukaiset menettelysäännöt ja suojatoimet käytössä. Pandemia on kiihdyttänyt oikeuslaitosten digitalisaation tarvetta ja monissa jäsenvaltioissa tehdään nyt tätä koskevia aloitteita.

Eräiden jäsenvaltioiden oikeuslaitoksilla on edelleen huomattavia tehokkuuteen liittyviä haasteita.

Korruptiontorjunnan kehys

Vuoden 2020 oikeusvaltiokertomuksen mukaan monet jäsenvaltiot olivat toteuttaneet toimenpiteitä korruptiontorjunta- ja integriteettijärjestelmän vahvistamiseksi, ja monia näistä toimista on jatkettu. Monissa jäsenvaltioissa on osoitettu lisäresursseja korruption tutkinnasta ja syytteenpanosta vastaaville viranomaisille. Joissakin jäsenvaltioissa ilmenee edelleen korkean tason korruptiotapausten tutkinnan, syytteenpanon ja tuomitsemisen tuloksellisuuteen liittyviä huolenaiheita.

Covid-19-pandemia on vaikuttanut uudistusten ja korruptiotapausten käsittelyyn joissakin jäsenvaltioissa. Korruptionriski näyttää kasvaneen pandemian aikana. Tarkastus- ja valvontaviranomaiset ovat monissa jäsenvaltioissa antaneet ohjeita tällaisiin riskeihin puuttumiseksi tai toteuttaneet kohdennettuja auditointeja.

Tiedotusvälineiden moniarvoisuus ja vapaus

Tiedotusvälineiden poliittiseen riippumattomuuteen katsotaan useista syistä kohdistuvan suuria riskejä kuudessa jäsenvaltiossa. Oikeusvaltiokertomuksen 2020 julkaisemisen jälkeen eräissä jäsenvaltioissa on annettu tai valmistellaan uutta lainsäädäntöä tiedotusvälineiden sääntelyviranomaisten riippumattomuuden vahvistamiseksi. Joidenkin sääntelyviranomaisten toiminnan riippumattomuus ja vaikuttavuus herättää edelleen huolta. Useissa jäsenvaltioissa valmistellaan lainsäädäntöä tiedotusvälineiden omistussuhteiden läpinäkyvyyden parantamiseksi, ja eräissä jäsenvaltioissa on parannettu näiden tietojen saatavuutta. Tosiasiallisen omistusrakenteen läpinäkyvämyys on kuitenkin huolenaihe useissa jäsenvaltioissa. Monissa jäsenvaltioissa ei ole edelleenkään valtion mainonnan jakamista koskevaa lainsäädäntöä. Edellisen kertomuksen julkaisemisen jälkeen on tullut jälleen esiin useita esimerkkejä tiedotusvälineisiin kohdistuvasta poliittisesta painostuksesta. Vaikka tiedon julkinen saatavuus on taattu kaikkien jäsenvaltioiden lainsäädännössä, ja useat jäsenvaltiot aikovat antaa tätä koskien kattavaa lainsäädäntöä tai ottaa käyttöön valitusten sovittelumekanismeja, monissa tapauksissa on silti edelleen käytännön esteitä. Toimittajiin kohdistuvat uhkaukset ja hyökkäykset ovat lisääntyneet. Useissa jäsenvaltioissa on käytössä mekanismeja, jotka tarjoavat toimittajille käytännön tukea. Myös muissa jäsenvaltioissa harkitaan uusien lainsäädännöllisten takeiden käyttöönottoa toimittajien suojelemiseksi. Useissa jäsenvaltioissa strategiset häirintätarkoituksessa nostetut kanteet aiheuttavat vakavaa huolta.

Noin puolet jäsenvaltioista on pyrkinyt torjumaan ja lieventämään pandemian vaikutuksia tiedotusvälineisiin ottamalla käyttöön erityisiä tiedotusvälineiden tukijärjestelmiä. Monet pandemian hillitsemiseksi käyttöön otetut rajoitukset ovat vaikeuttaneet toimittajien työskentelyä ja toisinaan myös heikentäneet heidän mahdollisuuksiaan saada julkista tietoa. Vaikka tällaiset häiriöt tai poikkeukset ovat yleensä rajoittuneet pandemian alkuvaiheisiin, eräissä jäsenvaltioissa pandemian aikana käyttöön otetuilla hätätoimenpiteillä on kavennettu yleistä tiedonsaantioikeutta. Myös toimittajien pääsyä erilaisiin tapahtumiin ja lehdistötilaisuuksiin on rajoitettu.

Muut hallintojärjestelmän osien keskinäiseen valvontaan liittyvät institutionaaliset kysymykset

Oikeusvaltiokertomuksessa 2020 mainitut perustuslain uudistusprosessit ovat edenneet. Useissa jäsenvaltioissa pyritään edelleen parantamaan toimintapolitiikkaprosesseja. Useiden jäsenvaltioiden osalta esiin on noussut haasteita sen varmistamisessa, että lainsäädäntöprosessin sääntöjä sovelletaan järjestelmällisesti käytännössä. Joissakin jäsenvaltioissa lainsäädäntöprosessi on herättänyt huolta oikeusvaltioperiaatteen toteutumisesta. Joissakin jäsenvaltioissa korkeimpia oikeuksia ja

perustuslakituomioistuimia koskeva kehityskulku herättää huolta. Useat viimeaikaiset tapahtumat ovat myös herättäneet huolta EU:n oikeuden ensisijaisuuden periaatteen noudattamisesta. Useimmissa jäsenvaltioissa kansalaisyhteiskunnan toimintaympäristö on kannustava ja tukeva ja sitä pidetään edelleen avoimena. Joissakin jäsenvaltioissa kansalaisyhteiskunnan organisaatiot joutuvat kohtaamaan vakavia haasteita.

Covid-19-pandemiaan liittyviä toimenpiteitä on hyväksytty erilaisten oikeudellisten järjestelmien puitteissa. Monissa jäsenvaltioissa on tarkastettu hätätilanteen järjestelmien ja kansanterveyslainsäädännön perustuslainmukaisuus. Useimmissa jäsenvaltioissa poikkeusoloille on määritetty päättymisajankohta, ja monet niistä ovat päättyneet keväällä 2021 tai ovat päättymässä. Parlamentin suorittama jatkuva demokraattinen valvonta on ilmennyt siinä, että hätätilajärjestelmien jatkamisesta on keskusteltu säännöllisesti. Yksittäisten covid-19-toimenpiteiden parlamentaarinen valvonta on vaihdellut. Monissa jäsenvaltioissa tätä on ajan mittaan tehostettu. Pandemia on vaikuttanut myös parlamenttien toimintaan. Covid-19-toimenpiteiden laillisuuden, oikeutuksen ja oikeasuhteisuuden tarkistaminen tuomioistuimissa on ollut vastapaino hallitusten valtuuksille tehdä päätöksiä. Riippumattomat viranomaiset ovat arvioineet aktiivisesti yksittäisiä toimia. Pandemia on vaikuttanut kansalaisyhteiskunnan organisaatioihin. Kansalaisyhteiskunnan osallistuminen covid-19-toimenpiteiden suunnitteluun ja täytäntöönpanoon on ollut yleisesti hyvin vähäistä. Joissakin jäsenvaltioissa kokemus on jo herättänyt pohdintaa muutoksista, jotta tuleviin kriiseihin voitaisiin valmistautua paremmin.

Oikeusvaltioperiaatetta koskeva kehitys ja toimet EU:n tasolla sekä seuraavat vaiheet

Komissio on rikkomusmenettelyjen avulla täyttänyt tehtävänsä perussopimusten valvojana. EU:n tuomioistuin on kehittänyt edelleen oikeusvaltioperiaatetta koskevaa oikeuskäytäntöään. Euroopan syyttäjänvirasto EPPO aloitti toimintansa 1.6.2021. Kertomuksessa todetaan, että oikeusvaltioperiaatteella on suuri merkitys myös elpymis- ja palautumistukivälineen täytäntöönpanossa. Jäsenvaltioiden elpymis- ja palautumissuunnitelmiin sisältyy merkittäviä uudistustavoitteita, kuten liiketoimintaympäristön parantaminen julkishallintoa ja oikeuslaitoksia tehostamalla. Elpymis- ja palautumistukivälineeseen sovelletaan yleisestä ehdollisuusjärjestelmästä unionin talousarvion suojaamiseksi annettua uutta asetusta (ks. jäljempänä jakso ”Muut asiaan vaikuttavat tekijät”).

Vuoden 2021 oikeusvaltiokertomus käynnistää uuden vuoropuhelu- ja seurantajakson. Komissio on ryhtynyt valmistelemaan vuoden 2022 kertomusta.

Komission oikeusvaltiokertomuksen maakohtainen luku: Oikeusvaltiotilanne Suomessa

Suomen oikeuslaitosta pidetään edelleen hyvin riippumattomana. Tuomioistuinvirasto on aloittanut täysimittaisen toimintansa. Syyttäjälaitoksen uudistus on auttanut tehostamaan sen toimintaa. Viranomaiset toteuttavat useita hankkeita oikeusjärjestelmän digitalisoinnin parantamiseksi ja oikeusavun saatavuuden parantamiseksi.

Suomea pidetään edelleen yhtenä EU:n ja koko maailman vähiten korruptoituneista maista. Valtioneuvosto hyväksyi keväällä 2021 kattavan korruptionvastaisen strategian. Viranomaiset painottavat voimakkaasti talousrikosten torjuntaa ja ovat myös ryhtyneet toimiin ulkomaisen lahjonnan torjumiseksi, koska sen paljastaminen ja syytteeseenpano on edelleen haasteellista. Lainsäädäntö avoimuusrekisterin perustamiseksi on valmisteilla. Lisäksi käsitellään lainsäädäntöaloitteita julkisen hallinnon ja yksityisten

intressien välisen ns. pyöröovi-ilmion herättämään huoleen vastaamiseksi. Virkamiesten sidonnaisuusilmoituksia koskevaan valtion virkamieslain sääntökyseen on tarkoitus ehdottaa tarkentavia muutoksia vuoden 2021 aikana. Väärinkäytösten paljastajien suojelua koskevan uuden lain odotetaan tulevan voimaan vuoden 2021 loppuun mennessä.

Toimittajien ja media-alan ammattilaisten toimintaympäristö on yleisesti ottaen vapaa ja suojattu. Pääasiallista media-alan sääntelyviranomasta, Liikenne- ja viestintävirastoa, pidetään oikeudenmukaisena ja avoimena, mutta sen taloudellinen tilanne on edelleen haastava. Uudessa lainsäädännössä mediapalvelujen tarjoajat veloitetaan asettamaan omistusrakennettaan koskevat tiedot julkisesti saataville. Asetetun työryhmän tarkoituksena on tarkastella perustuslaissa taatun asiakirjoja koskevan tutustumisoikeuden edelleen laajentamista. Rikoslakia on ehdotettu muutettavaksi siten, että helpotettaisiin syytteesenpanoa laittomien uhkausten ja haavoittuvassa asemassa oleviin uhreihin kohdistuvan maalittamisen perusteella sekä lisättäisiin sukupuoli niiden vaikuttimien joukkoon, joiden perusteella rangaistusta (mistä tahansa) rikoksesta voidaan koventaa. Valtioneuvosto harkitsee pysyvää tukimekanismia journalismin tukemiseksi covid-19-pandemiaan liittyneen väliaikaisen tukijärjestelmän lisäksi.

Valtioneuvosto on hyväksynyt paremman sääntelyn toimintaohjelman. Useimmat covid-19-pandemian yhteydessä toteutetuista toimenpiteistä hyväksyttiin tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Valmiuslakiin perustuvien toimivaltuuksien käyttöönotto edellytti eduskunnan hyväksyntää ja perustuslainmukaisuuden ennakkoarviointia. Sekä oikeuskansleri että eduskunnan oikeusasiamies tukevat niiden tehtävien selkeyttämiseen tähtäävää uudistusta, jota koskeva esitys on tarkoitus antaa eduskunnalle syksyllä 2021. Uusi kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta ollaan valitsemassa syksyllä 2021.

Suomen maakohtaisessa luvussa esille nostettuja seikkoja arvioidaan kansallisesti.

Komission oikeusvaltiokertomuksen käsittely neuvostossa

Puheenjohtajavaltio Slovenia on ilmaissut aikovansa järjestää yleisten asioiden neuvostossa oikeusvaltiokertomuksen pohjalta kaksi keskustelua. Kertomuksen yleisestä osasta on tarkoitus keskustella lokakuussa ja marraskuussa jatkaa keskustelua kertomuksen maakohtaisista luvuista Kroatian, Italian, Kyproksen, Latvian ja Liettuan osalta. Tarkoitus on keskittyä keskeiseen kehitykseen, käsitellen maakohtaiset luvut peräkkäin ja samalla tavoin. Tarkoituksena olisi jatkaa maakohtaisten lukujen tarkastelua neuvoston ns. protokollajärjestyksessä puolivuositain tulevien puheenjohtajavaltioiden johdolla, kunnes kaikkia jäsenvaltioita koskevat luvut olisi käyty läpi.

Saksan puheenjohtajuuskaudella yleisten asioiden neuvostossa käyty vuosittainen oikeusvaltiovuoropuhelu pohjautui komission ensimmäisen oikeusvaltiokertomuksen 2020 yleiseen osaan. Vuoropuhelua jatkettiin vielä Saksan puheenjohtajuuskaudella eurooppaministerien videokokouksessa käynnistämällä keskustelu kertomuksen maakohtaisista luvuista Belgian, Bulgarian, Tšekin, Tanskan ja Viron osalta. Portugalin puheenjohtajuuskaudella vuoropuhelu jatkui eurooppaministerien videokokouksessa keskustelulla Saksan, Irlannin, Kreikan, Espanjan ja Ranskan maakohtaisista luvuista.

Oikeusministerien videokokouksessa joulukuussa 2020 keskusteltiin oikeusvaltioperiaatteeseen liittyvistä kehityskuluista oikeusosalalla. Oikeus- ja sisäasioiden neuvostossa on tarkoitus keskustella joulukuussa 2021 oikeusvaltiokehityksestä oikeusosalalla.

EU:n oikeuden mukainen oikeusperusta/päätöksentekomenettely

Tiedonannot eivät ole oikeudellisesti sitovia.

SEU 2 artiklassa määrätään unionin arvoista. SEU 6 artikla sisältää määräykset EU:n perusoikeuskirjasta ja EU:n liittymisestä ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehtyyn eurooppalaiseen yleissopimukseen. SEU 7 artiklassa määrätään menettelystä niiden tilanteiden varalta, joissa on selvä vaara, että jäsenvaltio loukkaa vakavasti SEU 2 artiklassa tarkoitettuja arvoja, tai joissa jäsenvaltio rikkoo vakavasti ja jatkuvasti näitä arvoja.

EU:n perusoikeuskirjassa vahvistetaan tietyt EU:n kansalaisille ja asukkaille kuuluvat oikeudet ja vapaudet. Perusoikeuskirja on oikeudellisesti sitova.

Käsittely Euroopan parlamentissa

Tiedonannon käsittelyn vastuuvaliokuntana Euroopan parlamentissa toimii Kansalaisvapauksien sekä oikeus- ja sisäasioiden valiokunta (LIBE). Asia on Euroopan parlamentissa valmisteluvaiheessa.

Euroopan parlamentti on ollut aktiivinen oikeusvaltioperiaatteen osalta.

Kansallinen valmistelu

Institutionaalisten kysymysten jaoston kirjallinen menettely 16.-17.9.2021.

EU-ministerivaliokunnan kirjallinen menettely 27.-28.9.2021.

Eduskuntakäsittely

Euroopan komission tiedonanto: Oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen lujittaminen unionissa – tilannekatsaus ja mahdolliset jatkotoimet (E-kirje 17/2019 vp ja E-jatkokirjeet 17/2019 vp, 6/2020 vp ja 19/2020 vp sekä SuVL 2/2019 vp).

Valtioneuvoston selvitys: Oikeusvaltiokysymykset Suomen EU-puheenjohtajakaudella (E 16/2019 vp ja SuVL 2/2019 vp).

Kansallinen lainsäädäntö, ml. Ahvenanmaan asema

Oikeusvaltioperiaate ja perusoikeuksien kunnioittaminen ovat perustuslaissa vahvistettuja Suomen valtiosäännön keskeisiä periaatteita, joihin Suomi on sitoutunut myös EU:n jäsenenä sekä osana kansainvälisiä sopimusvelvoitteitaan (perustuslain 1 §:n 3 momentti, 2 §:n 3 momentti ja 2 luku).

Perusoikeuksista säättäminen kuuluu Ahvenanmaan itsehallintolain 27 §:n 1 ja 2 kohdan mukaan valtakunnan lainsäädäntövaltaan.

Taloudelliset vaikutukset

Tiedonannoilla ei ole taloudellisia vaikutuksia.

Muut asian käsittelyyn vaikuttavat tekijät

Komission puheenjohtaja Ursula von der Leyen korosti unionin tilaa koskevassa puheessaan 15.9.2021 yhteisten arvojen tärkeyttä ja nosti erityisesti esille EU:n tuomioistuimen tuomioiden sitovuuden merkityksen. Komissio aikoo vuodesta 2022 alkaen lisätä oikeusvaltiokertomukseen konkreettisia suosituksia jäsenvaltioille. Tämän tarkemmasta toteutuksesta ei ole vielä tietoa.

Asetus yleisestä ehdollisuusjärjestelmästä unionin talousarvion suojaamiseksi (2020/2092) on tullut voimaan vuoden 2021 alussa. Tarkoituksena on luoda ehdollisuutta oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen ja unionin varojen vastaanottamisen välille. Asetusta sovelletaan EU:n monivuotiseen rahoituskehykseen sekä elpymis- ja palautumistukivälineeseen. Asetuksessa säädetään maksujen suorittamatta jättämisestä, pidättämisestä tai niiden takaisinperinnästä tilanteissa, joissa oikeusvaltion periaatteiden rikkominen jäsenvaltiossa vaikuttaa tai uhkaa vakavasti vaikuttaa unionin talousarvion moitteettomaan varainhoitoon tai unionin taloudellisten etujen suojaamiseen riittävän suoraan (ks. tarkemmin U 40/2018 vp jatkokirjeineen). Puola ja Unkari ovat maaliskuussa 2021 nostaneet asetusta koskevat kumoamiskanteet EU:n tuomioistuimessa. Kanteiden käsittely on kesken. Komissio valmistelee suuntaviivoja, joissa esitetään yksityiskohtaisemmin, miten komissio aikoo soveltaa asetusta käytännössä. Komissio on myös ryhtynyt seuraamaan mahdollisia soveltamistapauksia.

Komissio antoi joulukuussa 2017 perustellun ehdotuksen neuvoston päätökseksi, jonka mukaan on olemassa selvä vaara, että Puola loukkaa vakavasti oikeusvaltioperiaatetta SEU 7 artiklassa tarkoitetulla tavalla. Puolaa on kuultu SEU 7 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun menettelyn ensimmäisen vaiheen mukaisesti yleisten asioiden neuvostossa neljä kertaa, viimeksi kesäkuussa 2021. Yleisten asioiden neuvostossa on saatu tilannekatsaus ja käyty näkemystenvaihtoa useita kertoja, viimeksi syyskuussa 2020 (ks. tarkemmin E 7/2018 vp jatkokirjeineen).

Euroopan parlamentti antoi syyskuussa 2018 perustellun ehdotuksen neuvoston päätökseksi sen toteamiseksi, onko olemassa selvä vaara, että Unkari loukkaa vakavasti unionin perustana olevia arvoja. Unkarin SEU 7 artiklan 1 kohdan mukaisia kuulemisia on pidetty yleisten asioiden neuvostossa kolme kertaa, viimeksi kesäkuussa 2021. Yleisten asioiden neuvostossa on saatu tilannekatsaus ja käyty näkemystenvaihtoa useita kertoja, viimeksi syyskuussa 2020 (ks. tarkemmin E 80/2018 vp).

Vuotuisessa EU:n oikeusalan tulostaulussa arvioidaan kansallisten oikeuslaitosten riippumattomuutta (E 122/2020 vp). Komissio on esittänyt uuden strategian EU:n perusoikeuskirjan soveltamisen vahvistamisesta ja laatii vuodesta 2021 alkaen vuosittain kertomuksen, miten jäsenvaltiot soveltavat perusoikeuskirjaa (E 14/2021 vp). Euroopan demokratiatoimintasuunnitelmalla vahvistetaan demokratiaa kaikkialla EU:ssa tukemalla vapaita ja oikeudenmukaisia vaaleja, tiedotusvälineiden vapautta ja riippumattomuutta sekä disinformaation torjuntaa (E 18/2021 vp). Toimintasuunnitelmaa täydentää komission katsaus Euroopan unionin kansalaisuuteen vuonna 2020. Siinä kuvataan, miten EU:n kansalaiset voivat nauttia kansalaisoikeuksistaan ja ehdotetaan toimia oikeuksien turvaamiseksi. Komissio on myös antanut useita tasa-arvon unionia koskevia kohdennettuja strategioita. Myös korruptiontorjunta on keskeinen osatekijä oikeusvaltioperiaatteen turvaamisessa. Komissio valvoo EU:n lainsäädännön soveltamista ja suojelee perusoikeuskirjassa vahvistettuja perusoikeuksia rikkomusmenettelyjen avulla.

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle; Oikeusvaltiokertomus 2021 - Oikeusvaltiotilanne Euroopan unionissa (20.7.2021, COM(2021) 700 final).

Laatijan ja muiden käsittelijöiden yhteystiedot

Päivi Pietarinen, VNEUS, paivi.pietarinen@gov.fi, puhelin 0295 160 354

Heidi Kaila, VNEUS, heidi.kaila@gov.fi, puhelin 0295 160 313

Tia Möller, OM, tia.moller@gov.fi, puhelin 0295 150 105

Timo Ranta, UM, timo.ranta@formin.fi, puhelin 0295 350 350

Tapio Puurunen, SM, tapio.puurunen@intermin.fi, puhelin 0295 488 254

EUTORI-tunnus**Liitteet****Viite**

Asiasanat Hoitaa	Oikeusvaltioperiaate OM, SM, UM, VNK
Tiedoksi	EUE, LVM, OKM, TEM, TULLI, VM, VTV, YM
